

SAFRANBOLU ŞÜKRÜ EFENDİ ÇEŞMESİ SÜSLEMELERİNİN İNCELENMESİ¹

RESEARCH OF SAFRANBOLU SUKRU EFFENDI FOUNTAIN ORNAMENTATIONS

Dr. Zeynep Mehlika ULUÇAM KIRBAĞ

Selçuk University, Faculty of Architecture and Design, zmulucam@selcuk.edu.tr
Konya/Turkey

ORCID: 0000-0003-4967-0868

ÖZET

Batı Karadeniz Bölgesi'nin tarihi yerleşim alanlarından biri olan Safranbolu, Homeros'un tanımıyla dönemin "incisi" olarak yazılı kaynaklarda yerini almıştır. Kent, eski doğu-batı ulaşımı arasında geçişi sağlayan stratejik konumu ve coğrafyasının elverişliliği nedenleriyle birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Ancak bu yerleşim bölgesinde bezemeleriyle günümüze ulaşabilen taşınmaz kültür varlıklarının çoğunun XVI. yüzyıl ve sonrasına ait olduğu belirlenmiştir. Bu yapıların, sivil ve dini mimari ile birlikte kent dokusu içinde önemli bir yer tutan tarihi çeşmeler olduğu görülmektedir.

Suyun bereketli olduğu Safranbolu'da çeşmelerin çoğunun anıtsal cepheleri benzer motiflerle bezenmiştir. Bunlar arasında bir bütünlük oluşturan kompozisyona sahip örnek, Şükrü Efendi Çeşmesi'dir.

Yapı, iki sütünce arasında, dikdörtgen şekli verilip tek cepheli olarak bir konutun bahçe duvarına inşa edilmiştir. Üzerindeki süsleme kompozisyonları yapıldığı dönemin özelliklerini taşımaktadır. Ancak Safranbolu'daki diğer benzer bezemeli 28 çeşmeden farklı olarak bu çeşmenin dikkat çeken özelliği kompozisyonda oluşan bütünlüğüdür.

Bu araştırmada, Safranbolu Şükrü Efendi Çeşmesi'nin süsleme kompozisyonunda yer alan her motif Tasarım İlke ve Yöntemlerine göre de değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Safranbolu, Şükrü Efendi Çeşmesi, Çeşme Süslemeleri.

ABSTRACT

One of the historical settlements of the Western Black Sea Region, Safranbolu, has appeared in written sources as the "pearl" of the period in the words of Homer. The city has been home to many civilizations due to its strategic position enabling passage between the ancient east and west and the suitability of its geography. However, most of the immovable cultural heritages reached today with their decorations were identified to be from the 16th century and later. These structures are

¹ Bu makale Prof. Dr. Ali BORAN tarafından yönetilen Zeynep Mehlika ULUÇAM KIRBAĞ tarafından yazılmış Safranbolu'da Bulunan Tarihi Eserlerdeki Süsleme Tasarım Örnekleri (XVI.-XX.YY.) isimli doktora tezinden üretilmiştir.

observed to be historical fountains which occupy an important place in the configuration of the city together with civil and religious architecture.

Monumental fronts of most of the fountains in Safranbolu, where water is abundant, have been decorated with similar motifs. The example having a composition that forms completeness among these is the Şükrü Effendi Fountain.

The structure was built on the garden wall of a residence and between two pillars as a single front structure in a rectangular shape. Ornament compositions carry the characteristics of its period. However, what makes this fountain different from other similar 28 decorated fountains in Safranbolu and attracts attention is the completeness in its composition.

In this research, each motif in the decoration composition of Safranbolu Şükrü Efendi Fountain was evaluated according to Design Principles and Methods as well.

Keywords: Safranbolu, Şükrü Effendi Fountain, Fountain Ornaments.

1.GİRİŞ

İnsanın en çok gereksinim duyduğu suyla ilgili mimariye Roma İmparatorluğu başta olmak üzere birçok medeniyetin önem verdiği, günümüze ulaşan eserler veya belgelerle gözler önündedir. Türklerin de Romanın anıtsal yapılarını aratmayacak boyutta ve sayıda eserler yaptırdığı da bir gerçektir. Bu duyarlılık suya duyulan ihtiyaçla birlikte özellikle Müslüman olduktan sonra Türklerin hayırseverliği düstur edinmesi ve inançlarının temizliğe yönlendirmesi, su mimarisinin önemini azımsanmayacak şekilde etkilemiştir.

Özellikle Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde su mimarisi ile yalnızca dönemim yöneticileri değil, birçok farklı kesimden hayırsever kişilerin “Allah rızasını” gözeterek tüm canlılara hizmete yönelik su tesisleri kurmada yarıştıkları tarihi kaynaklarda yer almaktadır (Bölükbaşı, 2014: 233). Sadece bânilikle kalmayarak, mimari yapıların içlerinde veya yapının bizzat kendisi olmak kaydıyla çeşme, havuz, şadırvan, hamam, köprü gibi su mimarisinin konumlarını belirleyerek tasarımlarını hazırlayıp uygulamaya koymak da bu kültür içinde gelişerek doruk noktaya ulaşmıştır.

Kuşkusuz su mimarisine verilen önemin, suyun yaşamsal gereksinimin karşılanması kadar, vermiş olduğu rahatlatıcı etki ve estetiğinin de rolü olduğu bir gerçektir. Konya Karatay Medresesi'nin orta bölümündeki havuzun yıldızların izdüşümleri izlemek; Şam Nureddin Zengi Bimaristanı, Sivas Divriği Şifahanesi ve Edirne II. Bayezid Darüşşifasındaki havuzların akıl hastalarının tedavisinde özel terapiler uygulamak; Bursa Ulu Camii'nde olduğu gibi, mekân içindeki şadırvanlardan hem abdest almak hem de suyun estetik akışından manevi bir huzur duymak amacıyla tasarlandıkları da bilinmektedir.

Su mimarisine verilen önemin görsel olarak aktarımı için yapıların estetik algı çerçevesinde inşa edilmesi de önem taşımaktadır. Yapıların bânilerinin ve bezemeleri nakşedenlerin su mimarisine duydukları kişisel önem de bu yapılardaki süsleme tasarımlarını etkilemiştir.

Çeşmelerin, ayna, sütunce, alınlık, köşebent, oluk üstü, silme dikdörtgen/kare çerçeveleri veya yalak/kurna kısmı olmak üzere birçok bölümüne dönemin izlerini taşıyan farklı tekniklerle süsleme tasarımları uygulanmıştır. Bu bezemelerin neredeyse hepsi, içinde bulunduğumuz dönemde “tasarım ilkeleri” olarak belirlenen özellikler göz önüne alınarak nakşedilmiştir. Nakşeden ustanın (nakkaşın) yüzeyi kullanma isteği veya bâninin çeşme üzerinde olmasını arzu ettiği desen ve motifler, Türk üslûbunda var olan bezeme modelleri kullanılarak tasarlanıp uygulanmıştır.

Buna ilave olarak kompozisyonları tamamlayabilmek için birden fazla motif su mimarisi yüzeylerine cesurca işlenmiş ve ortaya sanat eserleri çıkmıştır (Aytöre, 1962: 45-49).

Türk mimari eserlerinde görülen bezeme ustalığı, bahsi geçen sebeplerle su mimarisinde de varlığını göstermiştir. Su mimarisi artık sadece ihtiyacı gidermek amacı ile inşa edilen bir çeşme, sebil, havuz olmaktan çıkarak, süsleme tasarımları incelenecek birer yapıt hâlini almıştır. Süslemeler, anlattıkları hikâyeler veya birbirlerine kıyasla daha ince işçilikle bezenerek her yeni yüzyılda yapılan eser, bir önceki döneme ait bezeme tasarımlarına farklı bir teknik veya farklı bir

desen eklenerek nihayet anıtsal özellik kazanmayı başarmıştır. Sezer Tansuğ'un ifade ettiği gibi, özellikle XVIII. yüzyıldan itibaren Türk su mimarisi, bahsi geçen sebeplerin de etkisi ile tamamen anıt vasfını kazanmıştır. (Tansuğ, 1965: 24 ; Önge, 1997; 6)

Türk çeşmelerinde estetik algıdan söz edildiği zaman özellikle XVIII. yüzyıl sonrasında ülke dışından gelen ustaların farklı çizgileri beraberinde getirmesi ve Türk motifleriyle bunların bütünleşmesi, aynı dönemlerde birçok farklı şehirde birbirine benzeyen motif tasarımlarının var olmasını sağlamıştır. Ayrıca şehirlerarası dolaşım ve ticaret, nakkaşların yaşadığı şehirden başka şehirlerdeki eserlere tezyinat motifi taşıyabilmesi, başkent İstanbul'dan başka yerlerde de aynı üslûp ve özellikteki tasarımların gözlenmesinin sebebidir. Bu bilgiler ışığında, anıtsal özellik taşıyan çeşmelerde yer alan motiflerin, Anadolu topraklarındaki birçok şehirde, ilçede veya köydeki tezyinatıta yer aldığını söylemek mümkündür.

Yapılan alan araştırmasında Safranbolu ilçe merkezinde 107² çeşme tespit edilmiştir. Bunların büyük çoğunluğu bitki motifi ile bezenirken, geometrik ve yazı motiflerinin de süsleme tasarımları içinde yer aldığı görülmektedir. Şükrü Efendi çeşmesi ise değişik motiflerle bezenmiş ve bu süslemelerle bir kompozisyonu oluşturan anıtsal özelliğe sahip örneklerdendir (Fotoğraf 1)

Fotoğraf 1- Şükrü Efendi Çeşmesi

2.MATERYAL ve YÖNTEM

Bu çalışmada Betimleme Modeli kullanılmıştır. Bu model, araştırma kapsamındaki tarihi eserde yer alan süsleme motiflerinin ve detay tespitinin hangi teknik ve üslûpta yapıldığının belirlenmesi amacıyla kullanılmıştır.

Araştırma için öncelikle konuyla ilgili literatür taranmıştır. Literatürden elde edilen bilgilerden yola çıkarak araştırma süreci belirlenmiştir.

Safranbolu tarihi ve Şükrü Efendi Çeşmesi ile ilgili literatür taramasında tüm yazılı ve görsel belge ve bilgilerden, Batılılaşma Dönemi Osmanlı Sanatının ilçeye yansıyan temel özellikleri, motiflerin yapım teknikleri, kullanılan sembollerin anlamları ve uygulama biçimleri konularında büyük ölçüde yararlanılmıştır.

Safranbolu su mimarisini, su kemeri, çeşmeler ve konutlardaki havuzlar oluşturmaktadır. Yerinde yapılan incelemeler sonucu tespit edilen 107 çeşme içerisinde çalışmaya konu olan Şükrü Efendi

² Ahmet Gökoğlu Not Defterleri: Paphlagonia Bölgesi İlk Kültür Envanteri isimli kaynakta Safranbolu'da bulunan çeşme sayısının 110 olduğu yazmaktadır. (Aktaran: Dökü vd. 2006:74); *Tarih Metodolojisiinde Laboratuar Yöntemi ve Safranbolu Örneği* isimli makalede ise tescilli çeşme sayısı 93 olarak aktarılmıştır (Aktaran: Kaştan,2017:81)

Çeşmesi banisi ve yapım tarihi belli (kitabesi bulunan) olan çeşmeler arasında yer almaktadır. Ancak diğer su mimarisinden çeşmeyi ayıran özellik, süsleme kompozisyonunda yer alan motiflerin uyumu ve oluşturduğu kompozisyonudur.

Şükrü Efendi Çeşmesi'ne tezyin edilen testi, şemse, kozmolojik motifler başta olmak üzere süslemenin geri kalan öğelerinde de Safranbolu'daki diğer motiflerin tasarım özelliklerinden farklılıklar bulunmaktadır. Bu ayırıcı özelliklerden dolayı araştırmanın konusu Şükrü Efendi Çeşmesi süslemeleridir.

Çeşmenin süsleme kompozisyonunda yer alan sınıflandırma, İnci Birol ve Çiçek Derman'ın Türk Tezyini Sanatlarında Motifler, Hüseyin Kılıçkan'ın Tarih Boyunca Bezeme Sanatı ve Örnekleri, Selçuk Mülayim'in Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler kitaplarında yer alan tanımlar, sınıflandırmalar ve örneklerle uygun şekilde, Şükûfe, Diğer, Servi ve Çelenk motiflerinin olduğu Bitkisel Motifler; Geometrik ve Kozmolojik alt tasnifleriyle Testi, Şemse Motifleri ve Yazı şeklinde altı ayrı başlık altında sınıflandırılmıştır.

Araştırma kapsamındaki bezemelerin değerlendirmesi ise Seçkinöz vd.'nin Süsleme Resimleri ve Süsleme Sanatları Tarihi ile Esmâ Cıvır'ın Temel Tasarım ve Tasarım İlkeleri kitaplarında yer alan ortak Tasarım İlke ve Öğeleri ; Tekrar, Uygunluk, Koram, Zıtlık, Egemenlik, Denge ve Birlik ilkesine göre araştırmacı tarafından hazırlanan Örnek Motif Değerlendirme Formu (Tablo 1) dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir

TEKRAR		UYGUNLUK			ZITLIK				EGEMENLİK	DENGE		BİRLİK
Aralıklı	Değişken	Fiziksel	Biçim	Üslup	Biçim	Yön	Ölçü	Renk	Vurgu	Simetri	Asimetrik	Fikir ve Üslup
Motiflerin artırdıkları belirli aralıklarda düzenli olarak tekrar etmesidir.	Motiflerin tek yönde yinelenerek oluşturduğu tekrardır.	Genelli kompozisyonlarda bütünü görsel olarak uyum içinde olmalıdır.	Form olarak motiflerin birbiriyle uyum içinde olmasıdır.	Özellikle kompozisyonlarda her ögenin kompozisyonla uyum içinde olmasıdır.	Aynı yüzeyde farklı biçimde motiflerin kullanılmasıdır.	Motiflerin yerleştirilmesinde farklılıklar.	Motiflerin boyutlarının farklılık göstermesidir.	Sıcak-soğuk renk kullanılmamasıdır.	Kompozisyon içerisinde bir boyut, renk, biçim gibi özelliklerde birinin veya birkaçının farklı çıkmasıdır.	Tasarım hayali olarak dikine çizgiyle bölündüğünde her iki tarafın ölçüde eşit olmasıdır.	Tasarım hayali olarak dikine çizgiyle bölündüğünde her iki tarafın ölçüde eşit olmasıdır.	Motiflerin bir araya geldiklerinde bir bütün oluşturarak uyum içinde olmasıdır.

Tablo 1 Örnek Motif Değerlendirme Formu

3.BULGULAR

Şükrü Efendi Çeşmesi bir konutun bahçe duvarında yer almaktadır. Tek cephelidir ve sütunceler ile sınırlandırılarak, dikdörtgen şekli verilmiştir. Çeşmenin banisi Hacı Bekirzade Şükrü Efendi'dir. Yapıyı ilçedeki diğer çeşmelerden farklı kılan süsleme tasarımı için oluşturulan kompozisyonudur. Birbirinden farklı motifler, aynalama tekniği ile çeşmenin her iki tarafına da tezyin edilmiştir. Bu bezeme kompozisyonu içerisinde birbirinden farklı 11 motifi sekiz ana başlık altında sınıflandırmak mümkündür.

3.1.Bitki Motifleri

3.1.1.Şükûfe

3.1.2.Servi

3.1.3.Diğer Bitki Motifi

3.2.Çelenk Motifi

3.3.Ay-Yıldız Motifi

3.4.Testi Motifi

3.5.Şemse Motifi

3.6.Maşallah Yazısı

3.1.Bitki Motifleri

3.1.1Şükûfe Motifi

Şükûfe motifi, birden fazla dalın bir araya gelerek, herhangi bir cisim ile bağlanarak buket haline getirilmesi veya buketin bir kap içinde tasvir edilmesine denmektedir (Akgün, 2008:52). Kitaplardan mimariye kadar birçok yüzeyi süsleme amacı ile tasarlanmaktadır.

Şükûfe Safranbolu ilçe merkez ve köylerinde kuşkusuz en fazla bulunan bezemelerden biridir. Bu süsleme ögesi Şükrü Efendi Çeşmesi bezeme kompozisyonu içerisinde orta bölümde yer almaktadır. Aynalama tekniğiyle yapılan şükûfeler hem güney hem kuzey tarafta kabartma tekniğiyle işlenerek süslemeye eklenmiştir (Fotoğraf 2).

Fotoğraf 2 Şükrü Efendi Çeşmesi Şükûfe Motifleri

Motifte vazo çift kulpludur. Çanak kısmında yuvarlak dilimli desenler taşır. Ayak kısmı geçişi kare-küp kullanılarak sağlanmış ve bu karenin içine de dört yapraktan oluşan stilize çiçek motifi tasarlanmıştır. Ayak kısmına geçiş ise kare şekille tamamlanmıştır.

Çiçek ana gövde dalın hemen üzerine yer almaktadır. Ana gövdenin her iki tarafında da ayak kısmına doğru sarkan toplam dört adet dal bulunur. Bu dallara sivri uçlu dört yaprak şeklinde stilize çiçekler eklenmiştir. Motifte doğal bir tekrar ve zıtlık yer almaktadır.

Bu motifte kabın içerisinden adeta buketlerin kökleri gözükmektedir. Safranbolu'daki eserlerde, içini gösterdiği izlenimi veren başka bir kap tasarımına rastlanmamıştır.

3.1.2.Servi Motifi

Servi motifi kaynaklarda, “servi ağacı motifi” veya “hayat ağacı motifi” olarak da geçmektedir. Serviyle tezyin edilen en erken tarihli eser, Asurlara dayandırılmaktadır.

Çok farklı kültür ve toplumlar tarafından kullanılmıştır. Tezyinatta “sürekli yaşam” anlamını sembolize ettiği düşünülmektedir (Ağaç ve Sakarya, 2015:4; Arslan, 2014:66; Yurteri ve Ölmez,2008:1449-14450; Çetindağ,2002:80).

Türk mimari eserlerinde de sık rastlanan bir motiftir. Selçuklularda gelişim gösteren servi motifinden Osmanlı'nın son döneme kadar vazgeçilmediği görülmektedir (Ağaç ve Sakarya, 215:1-14; Arslan:2014:68; Kulaz ve İgit,2018:299).

Servi motifi Safranbolu'da su mimarisi, mezar yapıları ve konut süslemelerinde kullanılmıştır. Çeşmelerde yer alan servi bezemelerinin her birinden ikişer adet bulunmaktadır. Şükrü Efendi Çeşmesi üzerinde de ikişer adet stilize servi motifi vardır (Fotoğraf 3).

Fotoğraf 3 Şükrü Efendi Çeşmesi Servi Motifi

Serviler kabartma tekniğiyle yüzeye işlenmiş olsa da bazı detay çizgileri kazıma tekniği ile nakşedilmiştir. Servi yaprakları doğal bir tekrar oluştururken Geometrik motiflerin dizilimi eksensel koram oluşturur. Ayrıca servilerde uyumdan söz etmek mümkündür.

3.1.3.Diğer Bitki Motifi

Şükrü Efendi Çeşmesi'nde yer alan süsleme kompozisyonunda, çeşme musluğu üzerinde de bir bitki bezemesi bulunmaktadır (Fotoğraf 4).

Fotoğraf 4 Şükrü Efendi Çeşmesi Bitki Motifi

Motif, daire şeklindedir. Kabartma tekniğiyle işlenen motifin üst kısmında çiçeğin yaprağını temsil edecek stilize şekiller vardır. Yapraklar yuvarlak uçludur. Yaprakların içleri boş bırakılmış böylece sadece yaprak sınırları ortaya çıkarılmıştır.

Motif, koram ilkesiyle değerlendirildiği eksensel koramdan bahsedilebilir ayrıca uygunluk ve birlik içerisinde tasarlandığı yorumunda bulunmak mümkündür.

3.2.Çelenk Motifi

Çelenk, Mısır, Roma, Yunan gibi birçok farklı medeniyetin değişik amaçlarla kullandığı; bezemede de sembol haline gelen bir motiftir (AnaBritannica:369). XVIII. yüzyıl sonrasında Türk tezyinatı arasında yerini almıştır (Kara Pilehvarian 2000: 73).

Safranbolu'daki tüm çelenk yaprak motifleri çerçeve görevindedir. İkisi mezar sandukasında, dokuzu çeşme yüzeyinde olmak üzere toplamda on bir adet çelenk yaprak motifi vardır. Bunlardan biri de Şükrü Efendi Çeşmesi'nde yer almaktadır (Fotoğraf 5).

Fotoğraf 5 Şükrü Efendi Çeşmesi Çelenk Motifi

Aynalığin üst kısmında, kabartma tekniği kullanılarak işlenmiştir çelenk motifi içinde iki hilal ve bir yıldız bulunmaktadır.

Çelengi oluşturan dallardaki yapraklar sivri uçludur. Batıda 11, doğuda ise 14 çift yaprak vardır. Dallar birbirine fiyonkla bağlanmıştır. Yaprakların giderek küçülmesi koram ilkesini akla getirirken çerçeve içine aldığı ögede vurgu vardır. Ayrıca egemenlik tekrarın dışında kaldığı için düğüm kısımlarıdır.

3.3.Ay-Yıldız Motifi

Önceki yüzyıllarda gökyüzü, güneş, yıldızlar gibi doğada varlığını sürdüren ama ulaşılamayan cisimler kutsal görülmüş, hatta bazı topluluklar tarafından tanrılaştırılmıştır (Alp, 2009:66). Bu yüzden kozmik olan çoğu şeye mitolojik anlamlar yüklenmiş ve değişik alanlara nakşedilmiştir. Ancak İslam inancının Anadolu'da benimsenerek süslemelere yansımaları motiflerin kullanım amaçlarında değişiklik göstermeye başlamıştır. Özellikle birlikte kompozite edilen kozmolojik motifler eski Türk inanışlarıyla ilişkili olarak eserlerde yer almıştır (Salman, 2011:161).

İslam inancı sonrası, evrenin bir düzen içerisinde olduğunu, tefekkürü, sonsuzluğu, Allah'ı anmayı ve O'nun baki oluşunu ifade etmek için tasarlandığı düşünülmektedir (Kabakçı, 2013:32). Bağımsız ve üç boyutlu olarak tasarlanan veya nesnelerin üzerine işlenen hilal motifleri İslam'ı; XIX. yüzyıldan itibaren de ay (hilal) ve yıldız motifleri birlikte Türk ve İslam (Osmanlı) varlığını, hakimiyetini ve kültürünü temsil etmiştir.

Safranbolu'da yer alan kozmolojik motifler arasında Şükrü Efendi Çeşmesi'ndeki iki hilal ve bir yıldızdan oluşan kompozisyon, egemenliğin çerçeve içine alınan yıldızda olmasıyla farklılık göstermektedir (Fotoğraf 6).

Fotoğraf 6 Şükrü Efendi Çeşmesi Ay-Yıldız Motifi

Motif, beş kollu yıldızı iki yandan çevreleyen iki hilal motifi nakşedilerek tamamlanmıştır. Motiflerin içleri oyularak tasarıma boyut kazandırılmıştır. Safranbolu’da yer alan diğer ay-yıldız motiflerinde egemenlik boyutundan dolayı hilaldeyken Şükrü Efendi Çeşmesinde egemenlik çerçeve içine alınan yıldızdır.

3.4. Testi Motifi

Testiler de ibrikler gibi sıvı doldurulan (özellikle su) nesnelersalar da biçimsel özellikleri ve kullanım alanlarının farklı olması sebebiyle araştırmaya konu olan bezemelerde farklı bir sınıflandırmada değerlendirilmiştir. Testi: “...ağız dar ve uzunca ve aşağıdaki kısmı karınlı muhtelif büyüklükte su kabı.” (Arseven,1975:1978) olarak tanımlanmıştır. Bu tanımlardan yola çıkarak mimari yapılar üzerine tasarlanmış testi motifleri tespit edilmiştir. Kabartma tekniğiyle nakşedilen motifler ikişer adet olup iki farklı çeşmede yer almıştır. Bunlardan ikisi ise Şükrü Efendi Çeşmesi süsleme kompozisyonundadır (Fotoğraf 7).

Fotoğraf 7 Şükrü Efendi Çeşmesi Testi Motifi

Birisi musluklu üç lülesi olan çeşmenin, musluğu üstüne rozet, yanlardaki iki lüle üstüne de kabartma tekniği ile testi motifleri tezyin edilmiştir. Testileri kulp, kapak ve gövde altı kısımları ise stilize bitki dal ve yapraklarıyla bezenmiştir.

Testilerde tekrar ve zıtlık ilkeleri göbek kısımlarında yer alan desenlerdedir. Uygunluk, egemenlik ve birlikten söz edilebilir bu motifte testinin bir tarafında yer alan kulpların varlığı göz ardı edilerek denge ilkesinden bahsedilebilir.

3.5.Şemse Motifi

Safranbolu'daki mimari süslemelerde yer alan şemse motiflerinin orta kısmı tasarımda egemenliğin olduğu alanı oluşturmaktadır. Bu yüzden olsa gerek, bu motiflerin orta bölümleri geometrik ve yazı gibi diğer süsleme çeşitleriyle kompoze edilmiştir. Şükrü Efendi Çeşmesi'ndeki şemse motifinde de "Maşallah" yazısı bulunmaktadır (Fotoğraf 8).

Fotoğraf 8 Şükrü Efendi Çeşmesi Şemse Motifi

Tezyinat kabartma tekniği kullanılarak, kıvrık dallardan oluşacak şekilde çeşmenin ayna kısmına işlenmiştir.

Şemse motifinin orta kısmı egemenliğin olduğu alanı oluşturmaktadır. Motifin doğal biçimsel özelliğinden kaynaklı tekrarlar bulunurken ilçedeki geri kalan diğer şemselerde aynalama tekniği sonucunda oluşan tekrar söz konusudur. Ayrıca bu uygulama, motifi oluşturan çizgilerin karşıt yönlü duruşuyla zıtlık oluşturmaktadır.

3.6.Maşallah Yazısı

Arapça kökenli olan kelime "Allah dilerse, Allah isterse" anlamları taşımaktadır (Ahterî Kebîr, 1978: 420). Bu anlamda Şükrü Efendi Çeşmesi süsleme kompozisyonunda bulunan yazı yapının orta bölümde kartuş içerisinde yer almaktadır (Fotoğraf 9).

Fotoğraf 9 Şükrü Efendi Çeşmesi Maşallah Yazısı

Damla motifini oluşturan ve sülüs hatla istiflenen yazının nazarlık olarak işlendiği bilinmektedir (Aydınlatan, U.Kırbağ, 2019: 753-754).

3.SONUÇ

UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesinde yer alan Safranbolu, gerek coğrafi konumu, gerek eşsiz doğal güzellikleri ve gerekse kültürel birikimi ile turizmin önemli merkezlerinden biridir. İlçe, Karabük İlinin beş ilçesi arasında sivil mimarisi ile en dikkat çekici olanıdır. Suyun bolluğunun bölgede yüzyıllardan beri yaşam alanı oluşturmasından dolayı oldukça dikkat çekicidir.

Safranbolu'daki çeşmeler genel itibariyle dikdörtgen planlı inşa edilmiştir. Bu doğrultuda inşa edilen Şükrü Efendi Çeşmesi'nin kitabesinden edinen bilgiye göre yapıyı Hacı Bekirzade Şükrü Efendi yaptırmıştır.

Şükrü efendi çeşme bezemesinde yer alan bitkisel motiflerde yaprakların, dalların veya çiçeğin bütünü Tekrar İlkesi sağlanmıştır.Araştırmaya konu olan motiflerde Denge İlkesinin sadece simetri kullanarak gerçekleştirildiği görülmektedir. Ayrıca bu motiflerde Uygunluk İlkesinin varlığından bahsetmek mümkündür. Egemenlik İlkesi çoğunlukla boyut ve farklılıkla sağlanmıştır. Birlik İlkesi ise özellikle kompozisyon oluşturduğu için Şükrü Efendi Çeşmesi'nin bezemesinde doğal olarak yer almaktadır.

Safranbolu'da bulunan mimari yapılarıdaki bezeme tasarımları, XVIII. yüzyıl itibari ile geleneksel bir hâl almış ve yapılara estetik değer katmıştır. Özellikle bitki motifleri kullanılarak tamamlanan süslemelerde abartılı çiçekler ve kıvrık dallar barok etkisini hemen hissettirmektedir. Şükrü Efendi Çeşmesi de kuşkusuz bu yapılar arasında yer almaktadır.

XVI-XX. yüzyılda Safranbolu'da bulunan tarihi eserler Batı etkisiyle süslenirken, o dönemde tasarım ilkeleri ve öğelerinin dikkate alınıp alınmadığı bilinmese de ilçedeki tezyinatı olduğu gibi Şükrü Efendi Çeşmesi'nde de Tasarım İlke ve Öğelerine büyük ölçüde uyulduğu tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Arseven, C.E. (1975). "Testi". Sanat Ansiklopedisi, (IV) 1978-1979. İstanbul.
- Ağaç, S. & Sakarya, M. (2015). "Hayat Ağacı Sembolizmi", I .1.International Journal of Cultural and Social Studies, 1-14.
- Alp, Ö. (2009). "Orta Asya'dan Anadolu'ya Kültürel Sembollere Giriş" (1. Baskı), Eflatun Yayın Evi, Ankara.
- Anabrittanica. (1987). Çelenk. Anabrittanica Ansiklopedisi, (6): 369. Ana Yayıncılık A.Ş. ve Encyclopedia Britanica, Inc., İstanbul.
- Kara, P. N. (2000). "Osmanlı Çeşme Mimarisinde XIX. Yüzyıl Değişimleri" Kültürü ve Sanatıyla IV. Eyüb Sultan Sempozyumu, Tebliğler, 68-75.
- Arslan, S. (2014). "Türklerde Ağaç Kültü ve Hayat Ağacı", 1. Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi: 59-71.
- Aydınlatan, Z.M. & Kırbağ, U.Z.M. (2019), "Çeşmelerde Maşallahın Yeri:Safranbolu Örneği" Uluslararası Geçmişten Günümüze Karabük ve Çevresi Dinî İlmî ve Kültürel Hayat Sempozyumu:60-31, Karabük.
- Aytöre, A. (1962). "Türklerde Su Mimarisi", I. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi-Kongreye Sunulan Tebliğler, 1959, Ankara.
- Boran, A. (2017). "Süsleme Sanatları", Türk Dünyasında Ortak Kültürel Değerler Ortak Miras, 287-310.
- Bölükbaşı, E. A.E. (2014). "Safranbolu Çeşmeleri Üzerine Tipolojik Bir Yaklaşım".International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic 9(10) :233-251.
- Çetindağ, Y. (2002). "Türk Kültüründe Hayvan ve Bitki Motifinin Seyri", Türkler Ansiklopedisi, 4(4): 171-182.
- Kabakçı, B. (2013). "Cami Tezyinatının Yapılış Amacı, Günümüzdeki uygulamaları, Beklentiler ve Çözüm Önerilerine İlişkin Bir Deneme" Kalemişi Dergisi, (1):31.
- Kılıçkan, H. (2015). "Türk Bezeme Sanatı", (4. Baskı).İnkılap Yayın Evi, İstanbul.

Kulaz, M. & İlgit, İ. (2018). “Tunceli’deki Mezarlıklar ve Mezar Taşları”, (1.baskı). Hiperlink Yayınları, İstanbul.

Önge, Y. (1997). “Türk Mimarisinde Selçuklu Ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları”, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Biröl, İ. & Deman, Ç. (2012). “Türk Tezyini Sanatlarında Motifler”, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul.

Mülayim, S. (1982). “Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler”. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. Ankara.

Salman, F. (2011). “Türk Kumaş Sanatı”, (1. Baskı), Zafer Ofset Matbaacılık, Erzurum.

Tansuğ, S. (1965). “18. Yüzyılda İstanbul Çeşmeleri ve Ayasofya Şadırvanı”, Vakıflar Dergisi, (6): 93-101.

Yurteri, S. & Ölmez, F. N. (2008). “ Türk Dokumalarında Ağaç Motifi”, 38. ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, 1445-1470.